

Fotoğraftan Hikâyeye: “*enstANtane*” Belgeseli

Bahar ATMACA DEMİR

Doktora Öğrencisi

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Radyo-TV Sinema Anabilim Dalı

baharatmacademir@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-6011-6297

Özet

Toplumsal bir olgu olan dış göç olgusu gerek yazılı olarak kitaplarda, makalelerde, gerekse televizyon, sinema gibi görsel-işitsel mecralarda her zaman yerini bulmuştur. Sözlü tarih çalışmaları da, geçmiş önemli olayları bizzat deneyimleyen kişiler aracılığıyla doğrudan anlatılarak, onların hayat hikâyelerinin toplumsal bellek ile gelecek nesillere aktarılmasında büyük öneme sahiptir. Araştırmanın amacı, çeşitli ve zorunlu nedenlerle Avrupa’ya göç etmek durumunda kalmış olan Süryanilerin anlatıları doğrultusunda hikâyelerine odaklanarak, dış göçün hayatlarında ne gibi değişikliklere sebep olduğunu ortaya koymaktır. Çalışmada yönetmen Hakan Aytekin’in *enstANtane* isimli belgeselinde yer alan kişilerin anlatıları üzerinden bir okuma gerçekleştirilmiştir. Belgeselde yer alan kişilerin geçmişte çekildikleri bir fotoğrafa dair ne tür anlatılar ürettikleri başka bir deyişle kişilerin kendi hikâyelerini nasıl anlattıkları William L. Randall’ın *Bizi “Biz” Yapan Hikâyeler* kitabında kavramsallaştırdığı çerçevede doğrultusunda betimsel analiz yöntemi ile irdelenmeye çalışılmıştır. Veri setini belgeselde görüşme yapılan kişilerin aktardığı bilgiler oluşturmaktadır. Araştırmada görsel-işitsel olan belgesel türünün verileri incelendiği için görüşmecilerin duygularının (heyecanlandığı, tebessüm ettiği, ağladığı vb.) gözlemlendiği gözlem tekniğinden de yararlanılmıştır. Çalışmada, çeşitli ve zorunlu nedenlerle göç etmek durumunda kalmış olan Süryanilerin hikâyelerindeki ortak noktanın “*geçmişe duyulan özlem*” olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Toplumsal bellek, sözlü tarih, göç anlatıları, belgesel, hikâye.

•••••

Makale geliş tarihi: 23.05.2022 • Makale kabul tarihi: 14.06.2022

Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi • © 2022 • 9 (1) • bahar: 92-116

From Photograph to Story: Documentary “enstANtane”

Bahar ATMACA DEMİR

Ph.D. Student

Istanbul University

Institute of Social Sciences

Department of Radio, TV and Cinema

baharatmacademir@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-6011-6297

Abstract

Emigration, a social phenomenon, has always found a place in books, articles and audio-visual media such as television and cinema. Oral history studies are of great importance in passing on the life stories of those who have endured significant events first-hand to future generations through the creation of social memory via direct narration. The present study relates the stories of Assyrians who had to migrate to Europe for various compelling reasons, and reveals the kind of changes emigration brought to their lives. For the study, a reading was made of the narratives of the people featured in the documentary enstANtane directed by Hakan Aytakin. The narratives of the people in the documentary about a photograph from the past, revealing how people tell their own stories, was examined with a descriptive analysis approach in line with the framework conceptualized by William L. Randall in *The Stories We Are*. The data set consists of information collected from the interviewees in the documentary. As the research involves examining data from an audio-visual documentary, an observation method was also utilized to document the interviewees' emotions (excitement, smiling, crying, etc.). It was concluded from the study that the stories of the Assyrians who were compelled to migrate for various reasons share a common 'longing for the past'.

Keywords: Social memory, oral history, migration narratives, documentary, story.

•••••

Submission date: 23.05.2022 • Acceptance date: 14.06.2022

Maltepe University Faculty of Communication Journal • © 2022 • 9 (1) • spring: 92-116

Giriş

Yönetmenliğini Hakan Aytekin'in yaptığı, yapımcılığını ise Özcan Geçer ile ortak yürüttükleri *enstANTane* (2020) isimli belgesel, Roland Barthes'ın "*fotoğrafın sonsuza kadar kopyaladığı şey aslında yalnızca bir kez olmuştur*" sözünün ekrana gelmesi ile başlar. Barthes'ın bu sözü "*var oluş açısından asla yinelenemeyecek olanı, mekanik olarak yineler fotoğraf*" diye devam eder. Belgeselin çıkış noktası da bir fotoğraf olduğundan dolayı öncelikle fotoğrafa değinmek gerekir. Fotoğraf, zihinde geçmişe ait bir iz bırakma özelliği taşır. Bu özelliğinden dolayı da toplumların belleklerinde önemli bir yere sahiptir. Belgeselde yer verilen geçmişe ait fotoğraflar, gazete kupürleri de bir hafıza yaratıp kolektif bellek oluşturarak kültürel kimliklerin yansımada önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

"*Kimlik eylemin zeminidir*" diyen Stuart Hall, kimliğin asla tamamlanamayan, öznellik olarak daima inşa halinde olduğunu söyler ve kimliğin daima kısmen bir anlatı, daima kısmen bir tür temsil ve daima temsil halinde olduğunu vurgular (1998a: 64-72). William L. Randall, anlatıların da sürekli inşa halinde olduğunu ve bizi biz yapan hikâyelerin henüz tamamlanmadığını belirtir. Hall'a göre temsil; anlam ve dilin kültürle ilişki kurmasını sağlar. "*Temsil, bir şey hakkında anlamlı bir şey söylemek ya da dünyayı diğer insanlara anlamlı bir şekilde tasvir etmek için dilin kullanılması demektir*" (Hall, 2017: 23). Hayatlarımızı, aşklarımızı, komşularımızı ve dünyamızı bu kadar yaygın şekilde hikâyeleştirdiğimizi görmenin, hikâyenin neden bu kadar çekici ve evrensel olduğunu anlamamıza yardımcı olduğunu belirten Randall, Ursula Le Guin'in "*tekerleği kullanmayan büyük toplumlar oldu, ama hikâye anlatmayan hiçbir toplum olmadı*" sözleriyle düşüncesini vurgular (Randall, 2014: 138).

Kültürel kimlikler, ortak tarihsel deneyimleri ve paylaşılan kültürel kuralları yansıtır. Tarihlerinde kendi gerçek maddi ve simgesel etkileri vardır ve tarihsel olan her şey gibi, sürekli dönüşüme maruz kalırlar. Sonsuza kadar kökleşmiş bir geçmişe sabitlenemezler (Hall, 1998b: 174). Sınırlarla birlikte kimlik de değişmektedir. Göç ise, bunun en temel etkenlerinden biridir. Chambers göç olgusunu (2005: 16); "*başka yerlerden gelmek, buralı değil de oralı olmak ve dolayısıyla da aynı anda hem içeride hem de dışarıda olmak, tarihlerin ve hafızaların kesiştiği yerlerde yaşamaktır*" sözleriyle açıklamaktadır.

Diaspora, doğdukları ya da ebeveynlerinin doğduğu yerlerde olmayıp da, çeşitli nedenlerle farklı yerlerde yaşayan toplulukları tanımlayan bir sözcüktür (Yaren, 2008: 43). Diaspora genellikle bir travma ve kırılma ile başlar. Doğal olarak göç edenlerin ana vatanlarında edinmiş oldukları bir kimlikleri vardır ve göçten sonra bu öncelikli kimlik

diasporik kimlik oluşumunda etkindir. Akbulut’a (2007: 224) göre; diasporik kimlik, ulus-aşırı kimlikle ilişkili olan, “*hem yerel, bölgesel ve ulusal kültürel alanlar içinde, hem de sınırların, kültürlerin, düşüncelerin aşıldığı kültürlerarası bir arenada hareket eden, farklı konumlanmalara uygun, bağlamsal ve geçişken bir kimlik alanıdır*”. Diaspora kimlikleri, dönüşüm ve farklılık aracılığıyla kendilerini durmaksızın yeniden üreten kimliklerdir.

EnstANtane isimli belgeselde anlatılarına yer verilen ve farklı nedenlerle ana yurtlarını terk etmek zorunda kalarak Avrupa’ya yerleşen Süryanilerin, rüyalarında ve hatıralarında ise sürekli Türkiye’de İdil’de bulunma özlemlerine ilişkin söylemleri dikkat çekmektedir. Avrupa’da yaşadıkları yerin kültürünü benimseye çabaladıkları ancak göç etmeden önce ana vatanlarındaki kültürlerini de orada devam ettirdikleri ve bu anlamda diasporik kimliklerinin oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan belgesel, Süryani kimliğini görünür kılmaya bakımından da önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmanın amacı, *enstANtane* belgeselinde yer verilen, çoğu çeşitli ve zorunlu nedenlerle Avrupa’ya göç etmek durumunda kalan, ikisi ise halen Türkiye’de yaşayan 15 Süryani görüşmecinin anlatıları aracılığıyla hikâyelerine odaklanarak, dış göçün hayatlarında ne gibi değişikliklere sebep olduğunu, belleklerinde nasıl yer ettiğini ve göç etme deneyimlerini nasıl hikâyeye ettikleri toplumsal ve kültürel boyutlarıyla birlikte değerlendirmektir.

Bu amaç doğrultusunda belgeselde kullanılan sözlü tarih yöntemi ile elde edilen veriler ışığında bir değerlendirme yapılmaktadır. Sıradan insanların gündelik yaşam deneyimlerine odaklanan, insanlar etrafında kurulmuş, var olan ilk tarih türü (Thompson, 1999: 18-19) olan sözlü tarih, olaylar ve bu olayların sebep ve sonuçlarına dair bir ya da birkaç kişiden alınan kişisel düşünceleri içermektedir (Plummer’den akt. Creswell, 2016: 73). Sözlü tarih insanlara tarihlerini kendi sözleriyle geri verir ve onlara geçmişi verirken, kuracakları gelecek için de yol gösterici olur (Thompson, 1999: 233). Sözlü tarihle, belgelere dayalı olan yazılı tarih arasındaki önemli farklardan biri, sözlü tarih yöntemiyle yapılan görüşmelerin, tarihsel olayların yaşandığı dönemde değil de, daha sonraki bir zamanda ve belleğe yapılan bir referansla gerçekleştirilmesidir (Neyzi, 2011: 10). Bir başka deyişle sözlü tarih görüşmeleri, tarihin bireyler tarafından günümüzde nasıl anlaşıldığı ve yorumlandığının bir göstergesidir.

Sözlü tarih gibi anlatı çalışmalarında araştırmacı süreç içinde aktif bir rol almaktadır. Creswell’e göre, bireyler çoğunlukla kendi hikâyelerini anlatırken, bu hikâyeleri kronolojik

bir sıra içerisinde sunamamaktadır. Bu sebeple “yeniden hikâyelendirme” sürecinde araştırmacı, düşünceler arasında nedensel bir bağ kurmaktadır (Creswell, 2016: 75). Hakan Aytekin de *enstANtane* belgeselinde, görüşmecilerin anlatılarını belirli ve anlamlı bir sırada sunmaktadır. Belgeseldeki görüşmecilerin verilerini değerlendiren bu çalışmada da 15 görüşmecinin hayatlarını nasıl hikâye ettikleri bir bütün oluşturacak şekilde ele alınmaktadır. Randall, sonunda gerçekten bize kalan tek şeyin hikâyemiz olduğunu; hayatımızı bu hikâyede ve bu hikâye aracılığıyla yaşadığımızı ve nihai olarak hikâyenin ‘bizi biz yapan’ şey olduğunu hissetmeye başladığımızı vurgular (Randall, 2014: 261).

Çalışmalarında Türkiye’nin göçlerle yitirdiği zenginliklerden olan Süryani kültürüne dair izler süren yönetmen aynı zamanda akademisyen Hakan Aytekin, 2001 yapımı *Işık Sesini Arıyor’da* Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde giderek sesini kaybeden Süryani kültürünü işliyor. 2007 yapımı *Yarına Bir Harf* belgeselinde ise, dünyanın yaşayan en eski dillerinden biri olan Süryanice’nin tarihsel gelişim sürecine odaklanıyor. 2020 yapımı *EnstANtane* ise, yönetmenin sosyal medyada karşılaştığı bir fotoğraftan yola çıkıyor. Yaklaşık 30 yıl önce o zamanlar Mardin’e bağlı olan İdil¹ ilçesinde çekilen, 18 Süryani’nin yer aldığı fotoğrafın ve fotoğraftaki kişilerin peşine düşen Aytekin, fotoğrafı paylaşan ve şu an Nagold/Almanya’da yaşayan Ferit Sağ ile koordinasyon sağlayarak toplam 15 kişiye ulaşıyor ve sözlü tarih görüşmesi yapıyor. Fotoğrafta yer alan kişilerin fotoğraf ile ilgili anımsadıkları, o günlerde İdil’in gündelik yaşamının nasıl olduğu, Süryani kültürünün yaşam pratiklerinin neler olduğu, diğer etnik gruplar ile ilişkileri, göçün Avrupa’ya gidenler ve Türkiye’de kalanların hayatındaki etkileri üzerinde duruluyor. Belgeselin çıkış noktasında sosyal medyanın etkileşim gücüne de değinmek gerekir. Günümüzde, içeriğin bireyler tarafından oluşturulduğu, içeriğe istenilen zaman ve mekânda ulaşılabilirdiği, bireyler ile kitleler arasında anında etkileşim özelliği bulunan yeni medya çağında sosyal medya mecraları büyük bir öneme sahip olmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, sosyal medyada rastlanan bir fotoğraftan yola çıkılarak Süryanilerin Avrupa’ya göç etme deneyimlerini konu edinen ve etnografik araştırma tekniklerinden sözlü tarih yönteminin uygulandığı *enstANtane* belgeselinde yer alan görüşmecilerin anlatılarına odaklanılmaktadır. Görüşmecilerin yaşadıkları deneyimler ile bu deneyimleri nasıl hikâye ettikleri arasında bağlantı kurularak irdelenmeye çalışılmıştır.

¹ Fotoğrafın çekildiği tarihlerde Mardin iline bağlı olan İdil, 1990 yılında Şırnak iline bağlanmıştır. “*İdil; 18 Mayıs 1990 tarih ve 20522 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 16 Mayıs 1990 tarih ve 3647 sayılı kanunla Mardin’den ayrılarak Şırnak İline bağlanmıştır*”. <http://www.idil.gov.tr/tarihce1>

Geçmiş Deneyimleri Hikâyeye Etme Biçimleri

Randall, hikâyenin doğası ve dinamiği üzerine varolan literatürün büyük oranda "hikâyeye" değil, "anlatı" başlığı altında yazıldığını söyler. Ancak Randall, *Bizi “Biz” Yapan Hikâyeler*'de anlatı yerine hikâyeyi seçmesinin nedenini açıklar: İnsanların genellikle "gene o eski anlatı," ya da "bu hayatımın anlatısı" demediklerini ve bir bütün olarak yaşam deneyimimize değinirken çoğumuzun en çok başvurduğu terimin hikâyeye olduğunu belirtir (Randall, 2014: 112).

Thompson (1999: 208-209), genel anlamda, sözlü tarihin bir araya getirilebileceği üç temel biçim olduğunu söyler. Birincisi bir hayat hikâyesinin anlatılmasıdır. İkincisi hikâyeler derlemesidir. Bu yolla, hikâyeler ortak temalar etrafında bütün veya parça parça gruplandırılarak geniş bir tarihsel yorumu yapılandırmak çok daha kolay olmaktadır. Üçüncüsü ise, çapraz analizdir. Sözlü kanıtlardan bir savın inşa edildiği taşlar olarak yararlanılmaktadır.

Sözlü tarih anlatılarının ortaya koyduğu şey aslında görüşmecilerin “hayatımın hikâyesi” dedikleri; hayatlarının olayları, bu olaylarla ilgili anılarının hikâyeye edilme biçimleridir. Hakan Aytekin'in *enstANTane* isimli belgeseli ile birlikte de, geçmiş döneme ait bir fotoğraftan yola çıkılarak görüşmecilerin geçmişlerini hikâyeye etme biçimlerine ortak oluyoruz.

Randall, kişilerin kendilerini anlatmalarını hikâyeye olarak kavramsallaştırmaktadır. Kendi hikâyelerimizi anlatarak kendimizi yarattığımızı söyler ve bunu dört düzeyde açıklamaya çalışır. Birinci düzey, geçmişte gerçekten ne olduğu yani “var olma düzeyi”dir. Randall buna *dış hikâyeye* adını verir. Bu düzeyde hayatımın hikâyesi diye başlar Randall (2014: 73) ve devam eder: “*hayatımın tüm farklı boyutlarında yapmış, söylemiş, düşünmüş ya da hissetmiş olduğum her şeyin toplamıdır: Sözlü, duygusal, zihinsel, kişiler arası, bilinçli, bilinçsiz, davranışsal ve fiziksel*”. Burada yaşanmışlık önemlidir. Belgeselde yer alan ve günümüzde çoğu yurtdışında yaşayan görüşmecilerin, fotoğrafın çekildiği an Türkiye’de bulunmaları ve fotoğraf özelinde bakıldığında yaşanmışlıklarına dair ‘dış hikaye’leriyle ilgili anlatılarından şu şekilde örnekler verilebilir:

Şimdiki çocuklarımız yaşındaydım fotoğraf çekildiği zaman. Yaklaşık 30-35 yıl önce. Tam tarihini bilmemekle beraber. Yaşanmışlıklar vardı, güzel anılarımız vardı, şu an sadece işte o resimde gördüğümüz, sadece o anı kalmış (**Şemun Gösteriş – İdil /Türkiye**).

Bu fotoğraf zamanında çoğumuz henüz Avrupa'ya göç etmemişti. Hepimiz İdil'deydik. Güzel bir yaşantımız ve ilişkilerimiz vardı (**Tuma Gösteriş – Lugano/İsviçre**).

(heyecanlı bir şekilde) Biri gelmişti, İsviçre'den gelmişti o fotoğrafı yani biz orda çektirdik. Yani o fotoğraf çektirince ben hatırlıyorum o zaman dedi “Toplanın çocuklar bir fotoğraf çekeceğim”. Biz de toplandık, zaten çok orada fotoğraf fotoğraf yoktu. Böyle fotoğraf görünce hepimiz toplanıyorduk (**Abut Kartal - Kreuzlingen/İsviçre**).

Güzel bir gündü, sürpriz bir gündü o fotoğrafta. İlk seferde benim ablamlamla, hiç görmediğim ablamlamla aynı bir karede fotoğraf çekmişim. O an benim için iyi bir şey ifade etti o fotoğraf. Ben küçük yaşlarımda işte bütün abilerim, ablalarım İsviçre'ye Avrupa'ya göç ettiler. Ben de bebekken hiç kimseyi tanıımıyordum abilerimi ablalarımı. Ablam da izine gelmişti. O günde de ablamı ilk görmüş oldum. Benim için yani hoş bir gündü (**İsa Toğaç – Baden/İsviçre**).

Genel olarak görüşme yapılan kişilerin anlatılarından fotoğrafın çekildiği ‘an’ı hatırladıkları ve geçmişlerine, yaşanmışlıklarına dair kendileri için çok özel bir anı olduğu, buldukları bölgenin (Kuvvel olarak bahsediliyor) yerini ve ismini de bildikleri, ancak fotoğrafın tarihi ve fotoğrafı çeken kişinin kim olduğu hakkında kesin bir bilgilerinin olmadığı anlaşılıyor.

İkinci düzey olan deneyime Randall, “iç hikâye” adını verir ve buradaki anahtar sözcüğün “yaşanmış olmak” olduğunu belirtir. Kişisel olarak yaşanan olaylarla ilgili anıların toplamını içeren bu düzeyde, bireyin hayatının tüm hikâyesi ancak kendisi tarafından yorumlanan bir hikâye olarak ulaşılabilir hale gelir. Geçmişte ‘ne’ ya da ‘nasıl’ olduğu değil, nasıl yorumlandığı ve anlatıldığı önemlidir (Randall: 2014: 75). Burada da belgeseldeki görüşmecilerin göç deneyimlerini kendi içlerinde *nasıl* yorumladıkları ve aktardıkları önem arz etmektedir.

En zor olan da geceydi karanlık. Kardeşim önde ben arkasında, annem bir de babam. 15 dakika oldu yürüyoruz, birden arkama bakıyorum ne annem var ne de babam ikisi de kayboldu. Bir de orada bağıryoruz, çağırıyoruz, adam da diyor “Susun, fazla çağırmayın, fazla gürültü etmeyin polis var ”. İşte ben dedim “annemi babamı bulacağım” dedim, nasıl nerde bırakacağız. Allah yardım etti, sesimizi duydular bize geldiler. Oradan da sınırı geçtik (**Yakup Vardi –**

Okarben/Almanya).

Bizi trenden indirdiler böyle “geçemezsiniz” diyorlar. “Niye geçemeyelim”. “İzin yok” diyorlar. Ama bizim transit vizemiz vardır. Onu da kabul etmediler. Daha sonra herhalde bize acıldılar, o kadar eşyayı gördükten sonra, dediler ki bunları en iyisi bırakalım, başımıza bela olacaklar (gülüyor) o kadar eşyayla. Bizi attılar yine trenin içine atıp gönderdiler (**Can Bayındır – Leonberg/Almanya**).

Benim için düşünülemez kadar yeni bir şeydi. Başka bir dünyaya gidiyordum. Hayal bile edemezdim. Sadece köy hayatını biliyordum. Uçağa binmek benim için hem iyi hem kötüydü. Az da olsa korkuyordum. (**Cemil Bayrak – Ehningen/Almanya**).

Bosna-Hersek’in işte o zamanki ilk savaşı. Gerçekten her yerde ateş her yerde bildiğin savaş yani. Ama o yaşında böyle bazı şeyleri sanki işte macera gibi görüyordum (**İshak Gösteriş – Zürih/İsviçre**).

Belgeselde yer alan görüşmecilerin göç deneyimlerini aktarırken, yaşadıkları o ‘an’a gitmeleri ve olayları kendi içlerinde yorumladıkları şekliyle heyecanlanarak aynı zamanda da duygulanarak anlatmaları gözlemleniyor. Bu bakımdan da belgesel türünün, sözlü tarih anlatılarını güçlü bir şekilde destekleyici nitelikteki görsel ve işitsel gücü, bir kez daha önemini ortaya koymuş oluyor ve izleyicisine anlatıcının hissettiklerine ortak olma şansı veriyor.

Görüşmecilerin göç deneyimlerine dair kendi hikâyelerini ifade etme biçimleri, onların *iç-dış hikâyeleridir*. Bu bağlamda Randall’a göre, üçüncü düzey, ifade: iç-dış hikâye düzeyidir. Burada, bireyin kendi iç-hikâyesini başkalarına nasıl anlattığı sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu düzeyi açıklarken, “*Hayatımın olaylarının yaşarken değişmesi gibi, hayatımın deneyimleri de ifade ederken değişir. Hiç değilse sözcüklerle ifade edildiğinde hikâyeye benzerliği en açık hale gelir*” der Randall (2014: 81).

Çok üzüldüğümü, çok ağladığımı hatırlıyorum. İdil’i bırakmak istemiyordum. Ama mecbur kaldık. Topraklarımızı ve evimizi amcamın oğluna bıraktık. İstemediğimiz bir ayrılıştı (**Tuma Gösteriş – Lugano/İsviçre**).

Orayı bırakmak istemiyordum İdil’i, ama mecburluktan çıktık, çünkü hep ortadaydık, çatışma dolayından (**Sami Konutgan - Böhl-Iggelheim-Almanya**).

Durumdan endişelenen babam 1992 yılında bizi Almanya’ya kaçırdı. İstedikimiz

için değil, mecbur kaldığımız için gidiyorduk (**Cemil Bayrak – Ehningen/Almanya**).

Acı bir ayrılıktı. İstenmeyen bir ayrılıktı, ama olmak zorundaydı. Çünkü imkânlar öyle istiyordu, orada yaşamamız zordu (**Can Bayındır – Leonberg/Almanya**).

Zaman zorlandı, çok zor oldu, hep çatışmalar oluyordu. Bir de bütün arkadaşlarım İdil'i terk etti. Aslında biz buraya gelmek istemiyorduk, bizi zorladılar. Düşündük taşındık, dedik biz dükkânımızı çalıştıramazsak burada kalmayacağız. 92'nin Nisan'ında Türkiye'den çıktık (**Yakup Vardi – Okarben/Almanya**).

Yukarıda yer verilen görüşmecilerin anlatılarında benzer sözcüklerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Görüşmeciler, göç ile ilgili görüşlerini 'İdil'den ayrılmak istemedikleri ancak mecbur olduklarından dolayı gitmek zorunda kaldıkları' şeklinde iç-dış hikâye etmektedirler. Belgeselde, zorunlu göçün nedenlerini görüşmeciler anlatırken, ekrana yansıyan gazete kupürleri de o yıllara ait olaylara ışık tutuyor. Örneğin, o dönemlere ait "*Kalktı göç eyledi Süryani elleri...*" başlıklı haberde "*Zorunlu göçün nedenleri: Zorunlu din dersi, Ayrılıkçı terör.*" olarak belirtilirken, "*tarih boyunca hiçbir zaman siyasal güç haline gelmeyen, uysal bir dini azınlık olarak varolan Süryaniler, en eski ev sahibi oldukları Anadolu'yu ve 65 senedir vatandaşı oldukları Türkiye Cumhuriyeti'ni terk ediyorlar*" ifadeleri haberde yerini buluyor. Zorunlu din dersi ve çatışmaların bahsedildiği diğer gazete kupürleri de izleyiciye sunuluyor.

83-84 olsa gerek bir kanun çıkmıştı Türkiye'de, hani gayrimüslim öğrencilerin de din eğitimine katılma mecburiyeti çıkmıştı ve bu yüzden dolayı da çok Süryani genç okulu terk etmek *zorunda kaldı*, ben istemedim din dersine giriyorum diye. Sonra tabii ki bu belli bir süre sonra kaldırıldı bu yöntem ama bu biraz da tabii ki bizim şevkimizi kırmaya neden oldu yani. Büyük bir neden oldu (**Ferit Sağ – Nagold/Almanya**).

Sadece 3 Hristiyan'dık bütün okulda, biraz bizim *üstümüze çok geliyorlardı* orada yani bilmiyorum okula gitmeden önce yani her zaman üçümüz toplanıp konuşuyorduk nasıl kaçacağız hemen bizi dövmemeleri için yani (**Abut Kartal - Kreuzlingen/İsviçre**).

Fotoğraf özelinde görüşmecilerin anlatılarını okuduğumuzda da yine benzer ifadeler içerdiklerini gözlemlemekteyiz. Göç etmeyip Türkiye'de kalan ya da göç edenlerden daha sonra göç etmek zorunda kalan görüşmeciler, kendilerinin yalnız kaldıklarını, zamanında

beraber yaşadıkları kişilerin şu an ayrı ayrı yerlerde olduklarını ve bu durumun da kalanlar için bir boşluk oluşturduğunu ifade etmektedirler:

Fotoğrafın en sağında olan benim, nedense bilmiyorum kenarda kalmışım, demek ki benim kaderime yazılmış o zaman yalnız kalacağım (gülüyor). Hepsi buradan göç etti, hepsi Avrupa'ya gitti. Maalesef şuan o fotoğraf karesinden İdil'de kalan tek bir kişi benim, bir de bir baldızım var (**Şemun Gösteriş – İdil /Türkiye**).

Şimdi hiçbiri yok o günlerden mesela, arkadaşlarımız, her birimiz bir yerde. Ben burada, öbürleri yurtdışında, (duraksıyor) Öyle... (**Süheyla Dayan (Bilen) – Nusaybin-Mardin/Türkiye**).

Yakup'un çıktığını hatırlarım. Cemil'in ailece çıktıklarını hatırlarım. Her biri bir parça alıp götürüyordu, bir şeyler bırakıyordu orada, bir boşluk da bırakıyordu ve o boşlukla uğraşanlar yine bizdik, orada kalanlar uğraşıyordu. Daha dün bağlarda beraber çalıştığımız insanlar, işte futbol oynadığımız insanlar azalıyor, bir takım kuramaz hale gelmiştik futbol takımı (**İshak Gösteriş – Zürih/İsviçre**).

Dördüncü ve son düzey ise, izlenim: “*dış-iç hikâye*”dir. Başkalarının, bizim hakkımızda söyledikleri anlamında hayat hikâyemiz oluşturulur (Randall: 2014:82). Bu düzey, bizimle herhangi bir şekilde karşılaşmış herkesin hayatımızla ilgili okumalarından oluşmaktadır. Belgeselde, Ferit Sağ, Can Bayındır ve Sami Konutgan'ın ortak bir anısına dair anlatılar aşağıdaki sırayla verilmektedir:

Sami Konutgan: İçimde kalsın olmuşum. Ya gerçekten o ufak yaşta 17, belki 16-17 yaşındaydım

Ferit Sağ: Yanlış anımsamıyorsam istemeye falan da gittiler (gülümsüyor)

Can Bayındır: (gülüyor) Yani çocuklar olarak onu istemeye gitmiştik ama işte olmadı.

Sami Konutgan: Bir şişe rakı içtim gittik istemeye (gülüyor). Dedi oğlum, onlar da beni çok severler babası olsun, o yani hiç kimsenin kötülüğünü görmedim. Dedi daha çok gençsiniz.

Ferit Sağ: (gülümsüyor) Ondan sonrası tabii ki Sami gariban, üzgün bir halde eve dönmüş.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, izlenim düzeyi ‘diğer kişilerin bizimle ilgili izlenimleri’ sonucu oluşmaktadır. Bu örnekte de Ferit Sağ ve Can Bayındır’ın Sami Konutgan ile ilgili izlenimleri bize “*dış-iç hikâye*” yi yansıtmaktadır.

Bu ‘izlenim’ düzeyinde, belgeselde yer alan kişiler ile yapılan görüşme verilerinden yararlanılarak onların göç etme deneyimlerine dair yazar olarak oluşturduğumuz çıkarımlar da dış-iç hikâyeyi oluşturmaktadır. Yine yukarıda belirtildiği gibi, görüşmecilerin söylemiş olduğu “*mecbur kaldık*”, “*zorunda kaldık*” sözcüklerinin okunmasında, ‘aslında birbirlerinden kopmak ve yurtlarını terk etmek istemedikleri’ yönünde yaptığımız çıkarımlar da bu düzeyi görünür kılmaktadır.

Randall’ın bahsetmiş olduğu tüm düzeyler birleştiğinde “hayat hikâyemiz” ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple Randall, ‘hayatımızın hikâyesi’ni oluşturan bu dört düzey arasındaki bağlantıları şu şekilde özetler:

Dış hikâyeye benim başıma gelenlerse, iç hikâyeye de başıma gelenlerden çıkardıklarım ve kendime anlattıklarımıdır. İç-dış hikâyeye, başıma gelenlerden çıkardıklarım hakkında başkalarına anlattığım şeyler, dış-iç hikâyeye ise başkalarının benim rızamla ya da rızam olmadan kendi başlarına benim hakkımda vardıkları yargılardır (Randall, 2014:84).

Öz Yaratım ve Kendini İnşa Etme Süreci

Glover’e göre, kendimizi ve geçmişimizi ele alma tarzımızdan doğrudan etkilenen ‘bilinçli bir öz yaratım’ süreci vardır (Glover’dan akt. Randall, 2014:66). Öğrenme, bilinçli ya da bilinçsiz olarak sürekli varlığımızdan "anlam çıkarmaya", yaşamımızdan "bir şey yaratmaya" çalıştığımız etkin sürecin bütünüdür (Randall, 2014:30). Bir başka deyişle öğrenmek, anlam oluşturmak, bir yaşam oluşturmak ve kendimizi oluşturmaktır.

Hani biz Azahlılar, Arapça konuşmayan kesime, Süryani kesime diyoruz ki “Torani”. Tor tarafı. Benim eşim Azahlı değil ve Tor tarafı da Süryanice dilini konuşuyor. Biz Azahlılar zaten Arapça dilini konuşuyoruz. Yani çocuklar bir multikulti kültüründe yetişiyorlar. Anneleri mümkün merteye onlarla Süryanice konuşuyor, ben Arapça konuşuyorum. Bir de tabii ki Almanya’da olduğumuz için Almanca biliyorlar (**Ferit Sağ – Nagold/Almanya**).

Çocuklarıma Arapça konuşuyorum. Anadillerini unutmamak için. Hanım Türkçe konuşuyor. Büyük kızım Türkçe anlıyor yalnız çeviremiyor. Ee çocuk Fransızca mı öğrenecek, İngilizce mi öğrenecek, Almanca mı öğrenecek. Anadilini mi

öğrenecek. Çocuk da karar veremiyor şuan (**Murat Bilen – Okarben/Almanya**).

Çocuklarımla Arapça ve İtalyanca konuşuyorum. Onlar böylece her iki dili de öğreniyorlar (**Tuma Gösteriş – Lugano/İsviçre**).

Almancaları iyi olması burası için iyi. Çünkü onlara lazım. Görüyoruz bazıları Almanca’yı o kadar konuşmuyorlar, okulda da zorlanıyorlar. Aynı bizim İdil’de Türkçe’yle zorlandığımız gibi. Onun için ben dedim çocuklara önce Almanca’yı öğrensinler. Sonra da Arapça’yı yavaş yavaş öğrenirler. Bir de diyorum nasıl Arapça’yı öğreteceğim. Yalnız konuşuyoruz, ne yazmamız ne okumamız var. Bir de Süryanice diyoruz anadilimiz. Ne konuşuyoruz ne yazıyoruz. Onlar da Süryanice öğreniyorlar ama yalnız konuşarak, kilisede söyleyerek. Ne yazma ne okuma var. Aynısı bizim İdil’de gibi. Arapça konuşuyorduk ama ne okuyorduk ne yazabiliyorduk (**Yakup Vardi – Okarben/Almanya**).

Belgeselde yer alan görüşmecilerin anlatılarına bakıldığında; geçmişlerini, anadillerini unutmadıkları, çocuklarına aktardıkları ve göç sebebiyle yerleştikleri yerlerde hayatlarını devam ettirebilmek için oraya ait olan dilleri de öğrendikleri ve çocuklarını öğrenmeleri konusunda yönlendirdikleri görülmektedir.

Belleğin Sesine Kulak Vermek

Sözlü gelenekleri ilgi çekici kılan özellik, yazılı geleneklerden farklı olarak, varlıklarını sürdürmek için belleğe gereksinim duymalarıdır (Rubin, 2015: 349). Özellikle bireysel olanla toplumsal olanın kesişme noktasına eğilen (Portelli’den akt. Neyzi, 2014:2) bellek çalışmaları, tarihin bireysel yaşanmışlıklar yoluyla yeniden gözden geçirilmesine olanak sağlar (Neyzi, 2014:4). Toplumsal bellek, şimdiki zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde anlam kazanır ve geçmişten bugüne uzanır (Özdemir, 2012: 214).

Kolektif belleğin de bireysel belleğin de inşası ve anlatılması, başkalarından bir şeyler öğrenmeyi gerektiren, yetenek, ustalık ve hayal gücü isteyen aktif bir sosyal süreçtir. Bu süreçte, hikâyeler en çok toplulukları ve insanları tanımlamak ve tutumlarını anlatmak için kullanılır. (Thompson, 1999:123).

Kolektif bellek kapsamında, duygu genellikle “hatırlanan bir şey” olarak ifade edilir. Kendi duygularımızla ilgili anılar, her zaman kişisel kimliğin oluşumunda ve yapılandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle de bir birey olarak kimliğimiz ve gelecekteki davranışlarımızı öngörebilme yeteneğimiz, kısmen de olsa daha önceki olaylara verdiğimiz duygusal tepkilerle ilgili anılarımıza dayanmaktadır (Lambert v.d. 2015:252-253).

Gerçekte yaşanan geçmiş bir deneyim, sonuçta ortaya çıkan anı olarak hatırlanan başka ve yeni bir deneyimdir. Bu sebeple, bellek kalıcı, sabit ya da değişmez değildir. Her hatırlama sürecinin sonunda oluşan yeni bir anı ve dolayısıyla yeni bir bellektir (Yılmaz, 2014:189).

Bellek ile ilgili en çok sözü edilen ayrımlardan birini Endel Tulving'in ortaya koyduğunu belirten Randall, bunların “anlambilimsel bellek” ve “epizodik bellek” arasındaki ayrım olduğunu ifade eder. Anlambilimsel bellek sayesinde olgu ve rakamları, pratik iş görme yöntemlerini, çeşitli bilgi türlerini hatırlarız: Geçmişte bir noktada öğrenilmiş, ama bugün hatırlamak için ilk öğrenmeyi doğuran olayları hatırlamanın gerekli ve çoğunlukla mümkün olmadığı maddelerdir. Oysa epizodik bellek der Randall, "bir insanın kendi kimliğine ilişkin bilgisi çevresinde düzenlenir, epizodik olarak hatırlanan şeyler soyut olarak değil, ancak hikâyelerini yeniden anlatarak hatırlanabilir" (Randall, 2014:253).

Jan Assmann, iki tür bellek arasında bir ayrım yapar: İletişimsel bellek ve Kültürel bellek. İletişimsel bellek, nesilden nesile aktarılan hikâyelerle yaşarken, kültürel bellek, kişisel hatırlamaların bireysel koşulları aşmasına olanak veren sembollere dayanır. Kültürel bellek, grubun kimliğini, geçmişe dayanarak açıklamaya çalışır (Assmann 2001'den akt. Akbulut, 2012: 251). Bu kavramsallaştırmaya göre, göç deneyimine ilişkin anlatılar nesilden nesile aktararak iletişimsel bellek olarak devam eder ve geçmişle, gelecekle ilişki kurarak belgeselde görmüş olduğumuz Süryani toplumun kimliğini oluşturan bir kültürel bellek inşa edilir. Bu bağlamda sözlü tarih görüşmeleri önem arz etmektedir. Belgesel türünün görsel ve işitsel olması da belleklerde yer alan anıların nesilden nesile aktarılması sürecinde etkin bir rol oynamaktadır.

Bellek mekânları, insan gruplarının kamusal eylemlerde “grubun birlik duygusunun ve kendine özgünlüğünün temelini oluşturan, geçmişe ait ortak bir bilgiyi” ifade etmesine aracılık eden yerlerdir (Assmann'dan akt. Winter, 2015:321). Bu gibi mekânlara giden grup, olaya daha önce yüklenmiş olan anlamları geçmişten devralmakla kalmaz, olaya yeni anlamlar da yükler (Winter, 2015:321). Belgeselde yer alan görüşmecilerin İdil'de bulunan ve çocukluk dönemlerine ait anlatıları bağlamında epizodik belleklerinde yer edinen bellek mekânları aşağıda alıntılanarak örneklendirilmektedir:

İşte orda bizim halen Şamitoki diye adlandırdığımız bir kaya parçası var (**Şemun Gösteriş – İdil /Türkiye**).

Adına Arapçası Şamitoki diyoruz. Bir de belki ancak 1 metrelik var. Bizim

gözümüzde o zaman sanki 20 metreydi. Gene gideceğim, gene kayacağım orada. (Heyecanlı bir şekilde anlatıyor) Çocuklara da diyeceğim kayın (**Afife Petrus (Sağ) – Pfullendorf/Almanya**).

Bilmiyorum. Hee Şamitoki Arapçayla doğru. Şamitoki (**İsa Toğaç – Baden/İsviçre**).

1,5 metre mi 2 metreydi o zaman. Ama bize göre 10 metreydi. Bir iniyorduk, ayaklarımızla yukarıdan da yer aynı oluyordu. Eğer “Şamitoki” daha oradaysa, eğer çekmemişlerse, kaldırmamışlarsa (**Yakup Vardi – Okarben/Almanya**).

Bir lunaparka gidersen kaymak için veya eğlenmeye gidersen bizim İdil’de sadece bir o Şamitoki vardı. Onun için kavga ediyorduk, yani birbirimizin kafasını kırıyorduk, sıraya girmek için. 2 saniye sürüyordu, yukarıdan aşağıya düşene kadar. Ama o heyecan her şeye bedeldi. Çocuklarıma anlattım. Sıraya iki saniye için kaymak için kavga ettiğimizi söyledim. Onlar da güldü. Olur mu diye? Olur dedim. Çünkü bir taşımız vardı. Başka yoktu (**Murat Bilen – Okarben/Almanya**).

Zaten insan bir aşık oldun mu Şamitoki’ye çıkardı bir sesini patlatırdı bütün köy dinlerdi. Herkes herkes duyardı (gülüyor) Bir kişi âşık olduğu zaman o Şamitoki’nin üstüne çıkardı. (**Sami Konutgan - Böhl-Iggelheim-Almanya**).

Yani kültür mirası olabilecek bir taş gerçekten yani abartmıyorum, dünya kültür mirası gibi bir şey çünkü taştan daha çok taş dediğimizde anlamını yitiriyor bence. O taştan daha fazla bir şey, çok çok daha fazla bir şey. Herkesin bir anısı var orada bir hatırası var. (**İshak Gösteriş – Zürih/İsviçre**).

İdil’de bulunan “Şamitoki” (“Şamitoki” olarak telaffuz edilmekte, Arapça “Shamytwky”) isimli kayadan başka, görüşmecilerin geçmiş dönemde ortak anılarında yer tutan bellek mekânlarından bir diğeri ise “Eveyni” olarak telaffuz edilen küçük bir su akıntısının bulunduğu alan olmaktadır. Belgeselde yer alan görüşmecilerin geçmişe yönelik olarak bellek mekânlarına ait anlatıları sayesinde, görüşmeler yoluyla geçmiş, şimdi ve gelecek arasında iletişimsel bir bellek inşa edilmektedir.

Bizim o zamanki, o yaştaki aşklarımız neydi, işte o arkadaşlıklarımızdı, o medresemizdi, o huzurlu ortamımızdı, bu sokaklarımızdı, bizim burada küçük “eveyni” dediğimiz küçük bir su akıntısı vardı.. Gidiyorduk 20 çocuk içine giriyorduk, şu an birimize yetmiyor ama 20 kişi içine giriyorduk. Aşklarımız

onlardı bizim işte kuşlardı, kedilerdi, köpeklerdi. O da bir nevi aşktır ve sevgidir.

(Şemun Gösteriş – İdil /Türkiye).

(özlemle anlatıyor) “Sıcak olduğunda içine girip yüzerdik. Bizim için denizdi. Ufacık bir yer, buz gibi su. Temmuz Ağustos aylarında oradan çıkmıyorduk. Serinlemeye giderdik, derler ya “Sahile giderim”, “Denize giderim” “Kumluğa gideriz”. Bizim için orası. **(Murat Bilen – Okarben/Almanya).**

Yüzmeyi de öğrenmedim. Orada “eveyni”ye girerdik yetiyordu bize. **(Sami Konutgan - Böhl-Iggelheim-Almanya).**

Bazen düşünüyorum, o havuz, o “eveyni” o kadar büyük görüyorduk. Aslında o kadar büyük değildi. Orada buluşuyorduk, suya atlıyorduk, serinleşiyorduk. Bir de yukarıdan atlıyoruz 1 metre yoktu. Hiç düşünmeden, başımızı bir yere mi çarpacağız, ayaklarımız mı kırılacak düşünmeden atlıyorduk. **(Yakup Vardi – Okarben/Almanya).**

Otobiyografik bellek, anısal bellek (insanın yaşamındaki belirli olaylarla ilgili anılar) ve kişisel geçmişin kavramsal, genelleyici ve şematik bilgilerinden (otobiyografik bilgi dağarcığı) oluşmaktadır. Tipik bir hatırlama eyleminde bu ikisi birleştirilir ve kişinin yaşamından özel bir anı hatırlanır (Williams ve Conway, 2015: 43). Randall da, otobiyografik belleğin, kendi hayatımız hakkında kendi bilgilerimizin toplamını yansıttığını ifade eder ve en kolay hatırlanan şeylerin beklenmedik olanlar olduğunu söyler (2014:254-255).

Bir olayın benimsenmesi, insanların tarihi olayları kendi yaşam öyküleriyle ilişkili olarak konumlandırmasına aracılık eden karmaşık bireysel süreçler gerektirir (Pennebaker, Paez ve Rime'den akt. Boyer, 2015:15). Belgeselde yer alan görüşmecilerin anısal belleklerinde yer eden ve kişisel geçmişlerindeki bilgi dağarcığına ilişkin otobiyografik belleklerinde bulunan, Avrupa'dan gelen tanıdıklarının onlara hediyeler getirmelerine ilişkin anılarını hikâyeye etme biçimleri şu şekilde alıntılanabilir:

Genellikle Avrupa'dan gelenler sakız getirirdi, çikolata getirirdi, elbise getirirdi.

Onlardı daha doğrusu. Top, en çok çikolatayla sakız, elbise değil. **(Bülent Toğaç – Zürih/ İsviçre).**

Kim geldi Avrupa'dan koşardık. Kim olsa, yabancı zaten kimse yoktu. Çok sevinirdik, illaki bir hediye için. Ya balon ya çakmak olsun ya bir sigara. **(Sami Konutgan - Böhl-Iggelheim-Almanya).**

Avrupa’dan gelen insanlar bambaşkaydı. Temiz, güzel giyinmiş, kokuları, parfümleri, yani köy gibi olmaz. Yani ister istemez çocuk diyecek keşke ben de oraya gitseydim ya. O kadar güzel elbiseler var şeyler var, o anı düşünüyorduk başka bir şey düşünmüyorduk işte. **(Afife Petrus (Sağ) – Pfullendorf/Almanya).**

Yaş olarak küçük olan çocuklar hani Avrupa’dan birisi geldiği zaman, akrabası geldiği zaman her zaman beklenti içindeydi mesela. Ben çok iyi hatırlıyorum benim burada amcam var, 50 senedir yaşıyor işte burada Almanya’da İdil’e geldiği zaman diyordum ki kendi kendime “inşallah bana bir şey getirmiştir. Ve bir gün baktık ki, abilerim ablalarım bana posta yoluyla bir tane mavi bisiklet yollamışlar. (gülümseyerek anlatıyor) Çok iyi hatırlıyorum bisiklete bindim, çarşıya çıktım, herkes peşimden koştu tabii ki. Almanya’ya geleceğim sırada, e bisikleti ne yapacağız. Dedim ya bisikleti birisine vereceğim ya da satacağım bisikleti. Ondan sonra iyi hatırlıyorum.. Ebune vardı din adamı. Onun bir tane oğlu vardı George. “Ferit” dedi “sen bana bisikletini satsana dedi”. “Tamam” dedim olur. Sonra hatırlıyorum George geldi bisikleti benden aldı.. **(Ferit Sağ – Nagold/Almanya).**

On kişi bir oyuncakla oynardık ve çok mutlu olurduk. **(Cemil Bayrak – Ehningen/Almanya).**

Ablam bana getirdiği hediyeyi hatırlıyorum. Bana Mars elbisesini getirmişti. Alt bir de yukarı gömlek. (heyecanlı bir şekilde anlatıyor) Bir de bana yazlık bir şapka getirmişti, hani ben onlarla gerçekten çok gurur duyuyordum. Onları giydiğim zaman, benim için çok güzel anı ifade ediyor. **(İsa Toğaç – Baden/İsviçre).**

Belleğin özgüllüğü, “bir bireyin belleğinin, eski bir deneyime özgü özellikleri akılda tutmaya ne ölçüde ve hangi bakımlardan dayandığı” olarak ifade edilir. Bazı durumlarda bellek yüksek özgüllüğe sahiptir ve geçmiş bir deneyime ait kesin ayrıntılar içerebilir. Bazı durumlarda ise, bellek çok daha genelleyici olabilir ve başımızdan geçen olayın genel anlamı veya temel hatları akılda tutulur (Schacter v.d. 2015: 108). Örneğin, yukarıdaki alıntılarda yer verilen görüşmecilerin bellek özgüllüğünün yüksek olduğu ve söylemlerinin geçmişe ait kesin ayrıntılar içerdiğini söyleyebiliriz.

Hatırlama ve Unutma Arasında

Belleğe yaklaşım ilk akla geldiği şekilde hatırlama ve unutma üzerindedir. Hatırlamak için belirli bir bilgiyi edinmek ya da bir şeyi deneyimlemiş olmak gerekmektedir. Hatırlamak

unutmuş olmaktan ileri gelir. Unutulan şeyden hareketle hatırlama gerçekleşecektir (Gürşimşir, 2012: 21). "Unutma olmadan," diye yazar Nietzsche, "yaşamak kesinlikle mümkün değildir" (Nietzsche: 2015:7). İnsan beyni, deneyimlediklerinin büyük çoğunluğunu unutmak zorundadır; bu açıdan hatırlanan, yaşanmış olandan yapılan bir seçkiden oluşur (Connerton'dan akt Neyzi, 2014:1-2).

Randall'a göre (2014:178), bilinçli ya da bilinçsiz olarak bazı olayların erişilebilir belleğimize girmesini seçeriz, ama bütün amaç ve niyetler açısından diğerlerini gereksiz görürüz. Arka plana geçmelerine, geriye düşmelerine, unutulmalarına izin veririz. Otobiyografide kişi, hafızasında önemli olduğunu düşündüğü anları seçmiş ve vurgulamış olur; diğerlerinin de unutulmasına izin verir (Dilthey'den akt. Thompson, 1999:43). Bellek çalışmaları da, en genel anlamıyla bireysel ve toplumsal hatırlama ve unutma süreçlerini inceler. Birey hatırlama anında basit bir şekilde geçmişte depolanmış bilgiye ulaşmaz. Bellekteki veri, hatırlama anının özellikleriyle harmanlanarak yeniden oluşturulur (Rose'dan akt. Neyzi, 2014:1).

"Böyle bir fotoğraf çekilmiş, bu fotoğrafı hiç hatırlamıyorum, unutmuştum"

(heyecanlı bir ses tonuyla) "Hepsini hepsini hatırlıyorum"

"Hepsini tanıyorum hemen hemen"

"Çoğunun ismini unuttum da bazılarını hatırlıyorum"

"Hepsini tanıyorum ya, ben bunları unutacak değilim, bütün çocukluğumu gençliğimi bunlarla geçirdim ben yani. Ben bunları unutursam yani kaybetmişim demektir"

EnstANTane isimli belgesel, kendisine konu olan fotoğraf ile açılmakta ve görüşmecilerin geçmişlerine ait birbirleriyle ortak bir anıları olan bu fotoğraf ile ilgili görüşleri yukarıda alıntılandığı gibi dış ses olarak verilmektedir. Buradan da görüldüğü üzere, sözlü tarih yönteminde görüşmecilere yöneltilen görüşme soruları aracılığıyla, belgesele konu olan fotoğrafın çekildiği döneme dair yaşanmışlıkları, deneyimleri, anıları belleklerinden çıkarılmakta ve hatırlamalarına yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda görsel bir dil olan fotoğraf da hatırlanma açısından kolaylık sağlamaktadır.

Ortak Kültür ve "Biz" Olmak

Belgesele konu olan fotoğraf karesinin, içerisinde bulunan kişiler tarafından ortak bir 'an'ın paylaşılması ile birlikte "biz" in bir parçası, bir enstantanesi olduğu söylenebilir. Hall, ortak

kültür hakkında şöyle der: “Aynı kültüre ait olmaktan bahsettiğimizde kastettiğimiz şey tam da bu. Dünyayı kabaca benzer şekillerde yorumladığımız için ortak anlamlar kültürü oluşturabiliyor ve böylece bir arada yaşadığımız bir sosyal dünya inşa ediyoruz”. Aynı zamanda Hall, şeylerin – insanlar, nesnelere, olaylar, soyut fikirler vs.- anlamının olmadığını; temsil sistemlerini, kavramlar ve işaretleri kullanarak anlamı ‘biz’im inşa ettiğimizi belirtir. Bu yaklaşım, dilde anlam yapılandırmacı ya da inşacı yaklaşım olarak adlandırılır (Hall, 2017:27,36). Toplum içerisinde ortak olarak inşa ettiğimiz sosyal dünyada edindiğimiz deneyimler de toplumsal bellek ile gelecek kuşaklara aktarılmaktadır.

Thompson (1999:137), Isabelle Bertaux-Wiame’in, Fransa’nın kırsal kesimlerinden Paris’e göç edenler ile ilgili yaptığı çalışmaya ait bulgulardan bahseder. Erkeklerin hikâyelerini anlatırken konuşma biçimlerinde kendilerini eylemlerinin öznesi olarak konumlandırıp ‘ben’i kullandıkları, aksine kadınların ise, hayatlarını ilişkileri açısından anlattıklarını, başkalarının hayat hikâyelerinden kendi hayat hikâyelerine eklemeler yaptıklarını ve sık sık “biz” ya da “birisi” ni kullandıklarını, “annem, babam ve ben”, “kocam ve ben”, “ben ve çocuklarım” yerine “biz” dediklerine işaret eder. Bunların ışığında okunduğunda, hayat hikâyeleri beklenmedik ve önemli yeni mesajlar içerir. Belgeseldeki görüşmecilerin anlatılarına bakıldığında, burada değinildiği gibi kadınların hikâyelerini anlatırken daha çok “biz” kelimesi ile çoğul bir anlatım kullandıkları, erkeklerin ise daha çok “ben” kelimesi ile vurgu yaptıkları görülmektedir.

Eve gitmezdik, akşama kadar orada oynardık. Yemeğimizi de kendimiz getirirdik, çayımızı da kendimiz getirirdik, orda her şeyi yapardık, piknik. Aileydik kocaman bir aile. (duygulanıyor) **(Süheyla Dayan (Bilen) – Nusaybin-Mardin/Türkiye).**

Çünkü içimizde kötülük, bir şey yoktu. Bu büyüktür, bu küçüktür, bu kızdır, bu erkektir, öyle bir şey düşünmüyorduk. Saftık. **(Afife Petrus (Sağ) – Pfullendorf/Almanya).**

Macera gibi bir şey oldu yani planlı olan bir şey değildi. Yani düşünün **ben** İstanbul’u terk ediyorum, İsviçre’ye doğru, benim babamın annemin İdil’de haberleri yok, buradaki kardeşlerimin de buraya geleceğimden haberi yok. **(İshak Gösteriş – Zürih/İsviçre).**

Ordan gitmek zor, burada kalmak kolay. Burada böyle bir şeyim yok. Çalışyorsun, iş olduğu sürece çalışyorsun. Ailen yanında durduğu sürece kalıyorsun. Çünkü aile için buradasın zaten. Aile senle gelmiş olsa **ben** burada bir

gün bile kalmazdım. (**Murat Bilen – Okarben/Almanya**).

Geçmişe Duyulan Özlem

Randall'ın önermeleriyle, belgeselde yer alan görüşmeciler göç etmeden önceki durumlarını “geçmiş güzel günler” biçiminde iç-dış hikâye etmektedirler. Geçmişe dair özlemlerini, rüyalarında İdil'i gördüklerini, ana vatanlarına dönmek istediklerini ancak bu zamana kadar dönememediklerini çeşitli biçimlerde ifade etmektedirler:

O kadar mutluyduk ki, inanılmaz bir şey. Cıvıl cıvıl gibiydik. Hayat dolu gençlerdik o zaman. Keşke yine böyle genç bir kız olsaydım, gene o anları yaşasaydım. Keşke. Ben yaşadığım zaman zaten bu anlardı bu zamanlar. Yaa. Şimdi şuan buradayız, huzurluyuz mutluyuz ama eksik bir şey var bizde. Valla sanki böyle eksik bir parçamız var. Sebebi nedir, ana vatanımız İdil, insanlarımız, akrabalarımız, komşularımız bunları özleyiyoruz. Ne kadar burası güzelse, temizse, huzurluysa gene diyoruz “Ahhh, ahh keşke şimdi Azah'ta olsaydık. Hep gördüğümde İdil'de görüyorum rüyalarımı. İnanın. (**Afife Petrus (Sağ) – Pfullendorf/Almanya**).

Çünkü insanı zaten yaşatan toprağıdır. Her ne kadar da sen başka Avrupa'da herhangi bir ülkede yaşarsan da, bütün imkânlar sana tanınsa da sen yine toprağı ararsın. Su her zaman yolunu arar. Bizler de öyle bir şeyiz. Ben bir ara İdil'den asma ağaçları getirmiştım, fidanları buraya ekmek için, hem hatıra olarak hem de işte yeşersin, üzüm versin, yiyelim diye. Onları bahçeye koydum ben yeşerdiler ama maalesef İdil'deki üzümü bana vermediler. **Çünkü onlar da buraya ait değillerdi.** (duygulanıyor, gözleri doluyor) Öyle bir şey hayat. (**Ferit Sağ – Nagold/Almanya**).

Avrupa'dan herhangi bir şikâyetim yok. Burada da güzel yaşıyorum. Ama orda olmak, oradaki çocukluğumu yaşamak bir daha getirtmez demek. **İnsanın ana vatanı başkadır.** Ama kimse olmadığı için, hiç akrabalarımız olmadığı için yani bizim ana vatanımız şuan yaşadığımız yerdir. (**Bülent Toğaç – Zürih/ İsviçre**).

Hiçbirinin belki de istediğı hayat değildi. Benim de şuan da yaşadığım hayat bir tercih olayı değil. Orada kalsaydık daha mı iyi olurdu, daha mı kötü olurdu onu da bilmiyorum. Belki de o ortam, o doğal ortam bozulmazdı. Belki de çok iyi yaşardık çok kötü bile olsaydı. Hani bazen derler ya insan işte mutlu öldük herhalde ya. Yani rüyalarımın yüzde 99'unu İdil'deyim ben. Ya İdil'deyim ya da

tanımlayamadığım bir boyuttayım. Ama İdil'i çok görürüm. Bazen çocuğum İdil'de, bazen büyüğüm. Bazen bugünkü halimle İdil'de görüyorum kendimi. **(İshak Gösteriş – Zürih/İsviçre).**

Güzel bir gündü, güneşliydi, arabaya bindiğimde rahmetli babam çıkmıştı kapıya. “Döncen mi oğlum” dedi. “Dönerim” dedim. Hala dönüyorum, **dönemedim.** (duygulanıyor) **(Murat Bilen – Okarben/Almanya).**

Hiçbir yere çıkmıyorum eskisi gibi kalp krizinden şu ana kadar, fazla hiçbir yere gitmiyorum, hep yalnızlık. Allah nasip ederse **döneceğim.** Çünkü buranın hayatı yok. Sabahtan akşama kadar yalnızlık, kimse kimseyi görmüyor. Ne arkadaş var, ne akrabalık kaldı, ne hiçbir şey. **(Sami Konutgan - Böhl-Iggelheim-Almanya).**

Geçmişe özlemlerini yukarıdaki gibi ifade eden Avrupa'ya göç eden görüşmecilerin dışında, İdil'de kalan Şemun Gösteriş ve Süheyla Dayan (Bilen), göç edenlerin orada mutlu olmadıklarını, rüyalarında görseler bile burada yaşamak gibi olmayacağını, çoğunun bir gün ana vatanlarına dönme umuduyla göç ettiklerini ama düşündükleri gibi olmadığını ifade etmektedir:

Ben yine en azından kendi ülkemdeyim, kendi toprağımdayım, kendi evimdeyim. Onlarla birlikte oynadığımız sokaklarda yürüyorum. Kilisemi görebiliyorum, evimi görebiliyorum. Bizim için çok kutsal bir yerdir İdil. İdil bizim için kelimelerle anlatılamayacak kadar güzel ve özel ve değerli bir yerdir. İçinde doğup büyüdüğümüz, kültürümüz, acılarımız, sevinçlerimiz yaşandığı bir yerdir İdil. İdil bizim için kesinlikle bir yaşam biçimidir. Bu fotoğraf karesinden onlardan hiçbirisi mutlu değil Avrupa'da. Gerçekten hiçbirisi mutlu değil. Çünkü insan sonra neler kaybettiğinin farkına varıyor. Evini özleyiyor, o toprak damları özleyiyor, kerpiç evlerimizi özleyiyoruz, yani bunlar bizim değerlerimizdir. Onlar şuan benden daha fazla acı çekiyordur. Benden daha fazla üzüyorlardır emin olun. Kimi evini bıraktı, kimi güvercinleri bana emanet etti, kimi köpeğini emanet etti. Ama hiçbirisi gidip orada kalacağız umuduyla gitmedi yani, beni burada bırakmadı, Gidip 5-6 yıl çalışıp döneceğiz umuduyla gittiler hepsi. Ama bir gün bir baktım tek başıma kalmışım. **(Şemun Gösteriş – İdil /Türkiye)**

Ben rüyamda değilim, ben gerçek hayattayım. Ben buradayım. Ben toprağımdayım. Gerçek hayattayım (gülüyor). Ben hayatı normal yaşıyorum. Rüyada olanlar düşünsün (gülüyor). **(Süheyla Dayan (Bilen) – Nusaybin-**

Mardin/Türkiye)

Görüşmecilerin, Avrupa'ya göç etmeden önce İdil'de birlik ve beraberlik içinde yaşadıklarını, “*güzel anılarımız vardı*”, “*biz bir aileydik*”, “*güzel bir yaşantımız, ilişkilerimiz vardı*” gibi söylemlerle hikâye ettikleri gözlemlenmektedir. Bu fotoğrafı yıllar sonra tekrar hep birlikte çekebilme konusunda ne düşündükleri sorusuna, fotoğrafa uzun uzun bakarak, çok isteyecekleri ancak her birinin farklı yerlerde olduğu, bir araya gelmelerinin çok zor olacağı şeklinde cevap vermektedirler.

Ah keşke bir gün tekrar bir araya gelebilsek, tekrar icabında gerekirse ya da arzu edilirse bu resmi tekrar orada yaşayabilmek herkes ister bunu. Hani bunu istemekle yapmak arasında fark var tabii ki ama diyorum ki insan istediği zaman beceremeyeceği aşamayacağı engeller yoktur. Yeter ki insan istesin. **(Ferit Sağ – Nagold/Almanya)**

Neden olmasın? (fotoğrafa bakıyor) Tabii neden olmasın? Öyle bir fotoğrafı bir daha çektiirmek. Ama sorun işte orada. Hepsini aynı anda nerede toplayacaksın? Çünkü şimdi sadece bir yerde değil, 20 yerde herhalde. Bütün hepsini bir araya toplayacaksın. Hepsinin de aynı zamanda aynı yerde olması gerekiyor. Yanı o biraz zor. Ama imkânsız değil. **(Can Bayındır – Leonberg/Almanya)**

Çok zor. (Abut Kartal - Kreuzlingen/İsviçre)

Olsa yine seve seve o fotoğrafta, fotoğraf karesinde bulunmayı, o arkadaşlarımla bulunmayı çok isterim tekrar. **(Şemun Gösteriş – İdil /Türkiye)**

Keşke, eğer böyle bir imkân varsa. Ben hiç düşünmeden İdil'e gider orada çektiririm. Herkesin çeşit çeşit işleri var. Böyle bir randevu almak çok zor olur. Belki hepsi gelmez de birkaç kişi gelirse o da iyi olur. **(Yakup Vardi – Okarben/Almanya)**

Neden olmasın? Bir gün bu kişilerle bir araya gelmek isterim. Onlar şuan nasıl? Ben nasılım? Ama bu çok zor. **(Cemil Bayrak – Ehningen/Almanya)**

Neresi olursa olsun, hazırım. **(Sami Konutgan - Böhl-Iggelheim-Almanya)**

30 yıl sonra aynı kişilerle bir kareye gelmek bence gurur verici bir şey. **(İsa Toğaç – Baden/İsviçre)**

İnşallah. Eğer böyle bir imkân olursa neden olmasın? **(Afife Petrus (Sağ) – Pfullendorf/Almanya)**

O eski günler hatırına bir fotoğraf daha çekilirdi. Yani bu fotoğrafı şuan çekmeye kalksak Almanya’da 20 tane tahmin yapmamız lazım. O 20 taneden belki bir tane tutar. Bu fotoğrafı çekemezsin. Zaman yok. Kimsenin zamanı yok şuan. (**Murat Bilen – Okarben/Almanya**)

Belgesel türünün görsel-işitsel özelliğinden dolayı, seyirciyi anlattığı olayın içerisine olarak etkileme gücü bulunmaktadır. *enstANTane* belgeselinde yer verilen türkülerin sözlerinde ‘özlem’ duygusu kendini hissettirmekte olup, seyirciyi etkilemektedir. Örneğin; jenerikte isimler geçerken söylenen türkünün sözleri şu şekildedir: *“Almanya Almanya sanmıştım ki hoş bir rüya. Koca hayat boşa geçti keşke başa dönse dünya, koca ömrüm boşa geçti keşke başa dönse dünya”*

Bir filmde yer alan mesajların bir ihtiyacı karşılayabilmesi ve etkili olabilmesi için, öncelikle söylem olarak gösterene uygun hale getirilmesi ve anlamlı bir şekilde kodlanması gerekmektedir (Aytekin, 2013:3). *enstANTane* belgesel filminin afişinde yer verilen ve belgesel boyunca aralarda görülen karahindiba bitkisinin tüylerinin savrulması da, o fotoğrafta görülen her birinin şu an bambaşka yerlerde olduğu konusunda bir metafor görevi görmektedir. Ayrıca yönetmen, göç etmeyip de Türkiye’de kalan Süheyla Dayan (Bilen)’in *“Şimdi hiçbiri yok o günlerden mesela, arkadaşlarımız, her birimiz bir yerde. Ben burada, öbürleri yurtdışında, (duraksıyor) Öyle..”* ifadesinden sonra yaprakların savrulma görüntüsünü ekleyerek, herkesin başka başka yerlere savrulduğunu vurgulamaktadır.

Hikâye-Olarak-Hayat Eğretilemesi

Geçmiş ve gelecek, geçmiş ve gelecek olarak değil şimdiki zaman olarak vardır (Gürşimşir, 2012: 24). Randall da geriye dönüp başlangıca ve ileriye dönüp sona bakabileceğimizi, ama hikâyeyi takip ederken orta noktanın bizim bulunduğumuz yer – şimdi - olduğunu söyler. Aynı zamanda hikâyenin gücünün “hikâye öğretir” ve “hikâye zevk verir” olmak üzere iki terim altında sınıflandırıldığından söz eden Randall’ın, hikâyenin hangi durumlarda zevk verdiğiyle ilgili “biz”i vurgulayan, *“bir hikâye “biz”i bir topluluğun içine çekerek, bir karakter grubunun parçası olduğumuzu hissettirerek, onların davranışları, düşünceleri ve duygularına ortak kılarak zevk verir”* (2014:124-126) saptaması çerçevesinde düşündüğümüzde belgeselde yer alan, göç etmek zorunda kalmış 18 Süryani’nin deneyimlerine ve geçmiş özelemlerine ortak olarak onların yaşamlarından etkilenip, onlarla özdeşleşebiliriz. Başka bir insanın hikâyesiyle özdeşleşme, bu hikâyenin içine girme durumu da sadece ‘bir fotoğraf’ dan yola çıkan *EnstANTane* isimli belgesel sayesinde mümkün olmaktadır.

Sonuç

Çalışmada temel olarak Randall'ın kavramsallaştırdığı hikâye etme düzeyleri ile Hakan Aytekin'in *enstANTane* belgeselinde yer verilen ve sözlü tarih yöntemiyle elde edilen 15 Süryani'nin görüşme verileri irdelenmeye çalışılmıştır. Randall'ın önermeleriyle, belgeselde yer alan görüşmeciler göç etmeden önce Türkiye İdil'deki yaşantılarını “geçmiş güzel günler” biçiminde iç-dış hikâye etmektedirler. Görüşmecilerin anlatılarından, Avrupa'ya göç etmek zorunda kaldıkları, her zaman Türkiye'yi özlemle andıkları, göç edenlerin dönmek istedikleri ancak günümüz şartlarında çok zor olduğunu, Türkiye'de kalanların ise kendilerini yalnız hissettikleri sonuçlarına ulaşılmaktadır.

Görüşmecilerin geçmiş deneyimlerini hikâye etmeleri sonucu, geçmişte bir arada yaşadıkları, beraber zaman geçirdikleri bellek mekânları aracılığıyla geçmişlerine dair ortak bir 'biz' kimliği inşa ettikleri anlaşılmaktadır. Göç edenlerin Avrupa'da kendilerine bir yaşam tarzı belirledikleri ancak diasporik kimlik özelliklerinden dolayı hiçbir zaman Türkiye'den İdil'deki kültürlerinden tamamıyla kopmadıkları gözlemlenmektedir. Belgeselde görüldüğü üzere, geçmişe duyulan özlem ile bazı görüşmecilerin çocuklarını da İdil'e getirip, kendilerinin oyun oynadıkları yerleri onlara göstermeleri sonucu yüzlerindeki tebessüm ve gözlerindeki mutluluk seyirciyi etkilemektedir.

Yönetmen Hakan Aytekin'in sosyal medyada karşılaştığı bir fotoğraftan yola çıktığı ve fotoğrafta yer alan kişileri buluşturan bu belgesel, görüşmecilerin bir araya gelip aynı kişilerle tekrar aynı fotoğrafı çekmek istedikleri konusunda isteklendirmekte ve 'biz' olduklarını onlara hatırlatması, bağlarını devam ettirmeleri açısından da bir köprü görevi görmektedir. Görüşmeler yoluyla geçmiş, şimdi ve gelecek arasında iletişimsel bir bellek inşa edilmektedir. Belgesel türünün görsel-işitsel olma özelliği sayesinde, görüşmecilerin anlatılarının aralarında verilen detay görüntüler ile Süryani kültürüne ait kodlar gelecek kuşaklara iletilebilmekte ve seyirci de o kültüre ve bireylerin samimi olarak anlattıkları hikâyelerine ortak olabilmektedir.

Kaynakça

Akbulut, Hasan (2007) “Ulus-aşırı Türk Sinemasında Kimlik Arayışları: Fatih Akın ve Yüksel Yavuz Sineması”, İçinde, Emel Baştürk Akça (der.), *Kimlik, Medya ve Temsil: Kimlik Kurgusu ve Temsilleri Üzerine Medya Analizleri*, , Ankara, Nobel.

Akbulut, Hasan, Akar Vural, Ruken (2012) “Çocukluğun Anımsanışı: Masumiyet Arayışında Uzak/ Yakın Geçmiş Nostaljisi”, *Millî Folklor*, Yıl 24, Sayı 95, s. 249-262.

Aytekin, H. (2013). Kültür, Sanat ve İletişim Üzerine Bir Örnek: “Işık Sesini Arıyor” Belgesel Filminde Kodlar ve İzleyicilerin Kodaçımllamasına Bağlı Olarak Değişen Anlam, İstanbul, *İstanbul Teknik Üniversitesi Uluslararası Kültür, Sanat ve İletişim Sempozyumu*.

Boyer, Pascal (2015).”Anılar Ne İşe Yarar? Hatırlamanın Biliş ve Kültürle İlgili İşlevleri”, *Zihinde ve Kültürde Bellek*, İçinde, Pascal Boyer & James V. Wertsch (der.), Yonca Aşçı Dalar (Çev.), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Chambers, Iain (2005). *Göç, Kültür, Kimlik*, İsmail Türkmen, Mehmet Beşikçi (Çev.), İstanbul, Ayrıntı.

Creswell, John W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri. Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir (Çev.), Ankara, Siyasal Kitabevi.

Gürşimşir, İrem (2012). “Metaforik Bir Kapan Olarak Bellek”, İçinde, Pınar Melis Yelsalı Parmaksız (der.), *Neye Yarar Hatıralar? Bellek ve Siyaset Çalışmaları*, Ankara, Phoenix.

Hall, Stuart (1998a). “Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etnikler”. İçinde, Anthony King (Der.), (Sarp Erk Ulaş, Çev.), *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları..* Ankara: Bilim Sanat.

Hall, Stuart (1998b). *Kimlik: Topluluk, Kültür, Farklılık*, İrem Sağlamer (Çev.), İstanbul, Sarmal Yayınevi.

Hall, Stuart (2017). *Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*, İdil Dünder (Çev.), İstanbul, Pinhan.

Lambert, Alan J. Scherer, Laura Nesse. Rogers, Chad. Jacoby, Larry (2015). “Kolektif Bellek Topluluk Ruhunu Nasıl Yaratır?”, İçinde, Pascal Boyer & James V. Wertsch (der.), (Yonca Aşçı Dalar, Çev.), *Zihinde ve Kültürde Bellek*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Neyzi, Leyla (2011). *Ben Kimim? Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*, Hande Özkan (Çev.), İstanbul, İletişim.

Neyzi, Leyla (der.) (2014). *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Nietzsche, Friedrich (2015). *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası Zamana Aykırı Bakışlar – 2*, Mustafa Tüzel (Çev.), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özdemir, Özlem (2012). “Geçmiş Mazi Diyebildik mi? Bir Bellek Mekânı Olarak Sinema”, İçinde, Pınar Melis Yelsalı Parmaksız (der.), *Neye Yarar Hatıralar? Bellek ve Siyaset*

Çalışmaları, Ankara, Phoenix.

Randall, William L. (2014). *Bizi Biz Yapan Hikâyeler: Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme*, Şen Süer Kaya (Çev.), İstanbul, Ayrıntı.

Rubin, David C. (2015). “Kolektif Anılar Olarak Sözlü Gelenekler: Genel Bir Bireysel ve Kolektif Bellek Kuramı İçin Öneriler”, İçinde, Pascal Boyer & James V. Wertsch (der.), (Yonca Aşçı Dalar, Çev.) *Zihinde ve Kültürde Bellek*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Schacter, Daniel L., Gutchess, Angela H. & Kensinger, Elizabeth A. (2015). “Belleğin Özgüllüğü: Bireysel ve Kolektif Hatırlamanın Etkileri”, İçinde, Pascal Boyer & James V. Wertsch (der.), (Yonca Aşçı Dalar, Çev.), *Zihinde ve Kültürde Bellek*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Thompson, Paul (1999). *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih*, Şehnaz Layikel (Çev.), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yaren, Özgür (2008). *Altyazılı Rüyaalar: Avrupa Göçmen Sineması*, Ankara, De Ki.

Yılmaz, Ahenk (2014). “Bellek Topografyasında Özgürlük: Gelibolu Savaş Alanları ve Mekânsal Bir Deneyim Olarak Hatırlama”, İçinde, Leyla Neyzi (der.), *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Williams Helen L. & Conway Martin A. (2015) “Otobiyografik Anı Ağları”, İçinde, Pascal Boyer & James V. Wertsch (der.), (Yonca Aşçı Dalar, Çev.), *Zihinde ve Kültürde Bellek*, , İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Winter, Jay (2015) “Tarihçiler ve Bellek Mekânları”, İçinde, Pascal Boyer & James V. Wertsch (der.), (Yonca Aşçı Dalar, Çev.), *Zihinde ve Kültürde Bellek*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.